

Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΗΝ

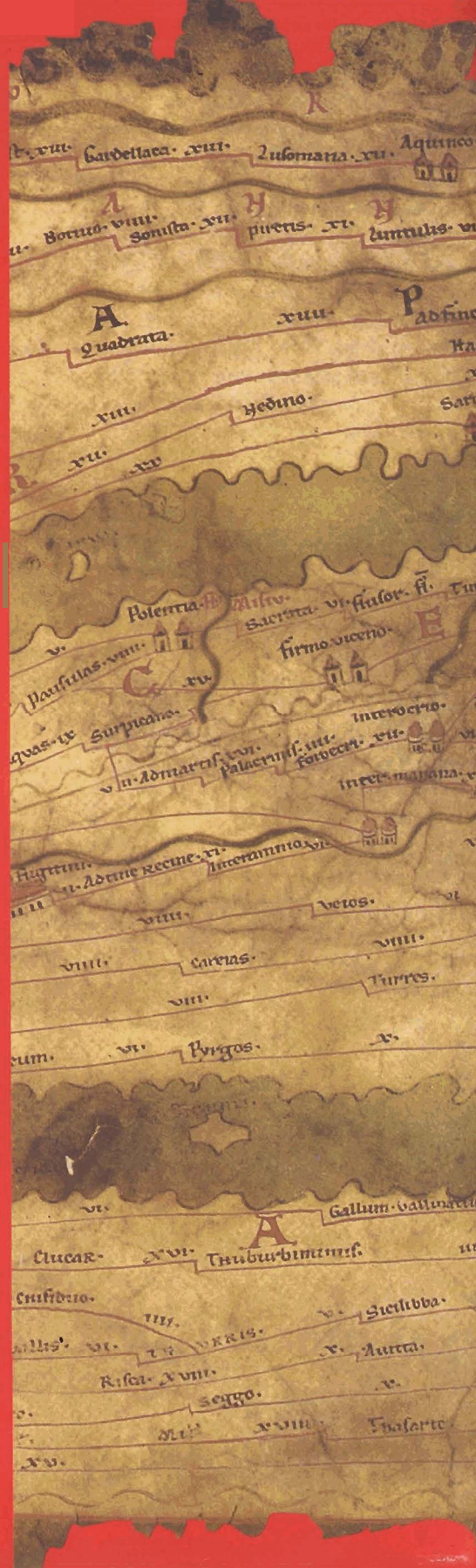
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΙ

ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ

δ. Μέθοδος**1. ΤΡΟΠΟΙ ΓΡΑΦΗΣ**

ἐπὶ τὰ λαία	γραφή ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ [<i>sinistrorsum</i> (λατ.) – <i>retrograde</i> (ἀγγλ.)].
βουστροφηδόν	γραφή ἐναλλάξ ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ στὰ δεξιὰ [Παυσ. V 17, 6 ⁵²].
ἐς εὐθύ στοιχηδόν	γραφή ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ. κάθε στίχος ἔχει τὸν αὐτὸ ἀριθμὸ γραμμάτων καὶ κάθε γράμμα στοιχίζεται στὸ ὑπερκείμενο (ὡς ἐὰν τὸ κείμενο νὰ εἶναι γραμμένο σὲ κἀνάβο) ⁵³ .
πλινθηδόν	ἡ ἐπιγραφή ἀκολουθεῖ τὴν περίμετρο μιᾶς πλίνθου, βάσειως ἀναθήματος.
κιονηδόν	ἡ ἐπιγραφή διατάσσεται κατακόρυφα, τὸ ἓνα γράμμα κάτω ἀπὸ τὸ ἄλλο (συνήθως στὶς ραβδώσεις κίονα, ἢ κιονίσκου).
σπειρηδόν	ἡ ἐπιγραφή ἔχει τὴν εἰκόνα σπείρας, ἢ κυματοειδοῦς γραμμῆς [<i>snake-writing</i> (ἀγγλ.) – <i>Schlangenschrift</i> (γερμ.)].
σπυρηδόν (ἢ σπυριδόν)	ἡ ἐπιγραφή ἔχει τὴν εἰκόνα σπυρίδος (= καλάθου), ἢ τριγώνου (μείωση πλάτους ἀπὸ ἐπάνω πρὸς τὰ κάτω· λ.χ., νόμοι τοῦ Σόλωνος στὶς λίθινες κύρβεις, ἢ ξύλινους ἄξονες ⁵⁴).
ἐς κύκλου σχῆμα	ἡ ἐπιγραφή διατάσσεται κυκλικῶς ⁵⁵ . λ.χ., στὴ βάση ἐνὸς ἀγγείου.

2. ΣΥΜΒΟΛΑ

Οἱ ἐπιγραφές, ὅπως εἶναι γνωστό, εἶναι γραμμένες μὲ μεγαλογράμματη καὶ συνεχὴ γραφή. Πλὴν τὴν ἔντυπη, λοιπόν, ἀπόδοση (μεταγραφή) τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἀκολουθήσουμε συγκεκριμένη διαδικασία καὶ ἐπιπλέον νὰ

52. Παυσ. V 17, 6: ...ἐπιγράμματα ἔπεστι τοῖς πλείοσι, γράμμασι τοῖς ἀρχαίοις γεγραμμένα· καὶ τὰ μὲν ἐς εὐθὺ αὐτῶν ἔχει, σχήματα δὲ ἄλλα τῶν γραμμάτων βουστροφηδόν καλοῦσιν Ἕλληνας. τὸ δὲ ἔστι τοῖονδε· ἀπὸ τοῦ πέρατος τοῦ ἔπους ἐπιστρέφει τῶν ἐπῶν τὸ δεῦτερον ὡσπερ ἐν διαύλου δρόμῳ.

53. Ἄλλως [Em. Bekker, *Anecd. Gr.* 783:] διασχιδόν δὲ λέγεται τὰ στιχηδόν γεγραμμένα παρὰ τὸ ἔχειν διεσχισμένους καὶ διακεχωρισμένους τοὺς στίχους ἀπ' ἀλλήλων.

54. Βλ. Α. Ἀρβανιτόπουλος, *Ἐπιγραφικὴ*, Ἀθήνησι (τευχ. 1ον) 1937, τευχ. 2ον 1939, 92, 103–105.

55. Παυσ. V 20, 1.

χρησιμοποιήσουμε ὀρισμένα σύμβολα, ὥστε νὰ ἀποδοθοῦν στὸ χαρτὶ οἱ ἐκάστοτε ἰδιαιτερότητες τοῦ φορέα τῆς, λ.χ., σπάσιμο, ἢ ἀπόξεση, λάθος τοῦ χαρακτή, ἐξίτηλα γράμματα κλπ. Ἀντιμετωπίζοντας τὸ ἐπιγραφικὸ κείμενο —μὲ τὴν συνεχὴ μεγαλογράμματη γραφή, χωρὶς διάκριση (χωρισμὸ) λέξεων καὶ συλλαβισμό— ὀφείλουμε νὰ πετύχουμε τὴν ὀρθὴ μεταγραφή του μὲ πεζὰ γράμματα, χωρίζοντας λέξεις καὶ ἀκολουθώντας πιστὰ τὸν «συλλαβισμό» τοῦ χαρακτή· ἐπιπλέον χρησιμοποιώντας σύμβολα, ἐπιδιώκουμε νὰ ἀναπαράγουμε τὴν πιστὴ ἔντυπη εἰκόνα τοῦ φορέα τῆς ἐπιγραφῆς. Εἶναι, ὅμως, προφανές ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ ὑπάρχει ἀπόλυτη συμφωνία, κοινὴ παραδοχὴ, ἀπὸ τὰ σύνολο τῶν ἐρευνητῶν στὸ κατὰ περίπτωση εἶδος τῶν συμβόλων, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος ἀπόλυτη συνεννόηση. Πράγματι, τὸ 1931 στὸ International Congress of Orientalists στὸ Leiden ἀποφασίστηκε ἡ καθιέρωση ἐνιαίου συστήματος συμβόλων μὲ κοινὴ χρῆση στὴν Ἐπιγραφικὴ καὶ τὴν Παπυρολογία, γνωστοῦ ἔκτοτε ὡς συστήματος τοῦ Leiden⁵⁶. Τὸ σύστημα Leiden καθιερώθηκε —σχεδὸν αὐτούσιο, ἐὰν ἐξαιρέσουμε ὀρισμένες μικροδιαφοροποιήσεις— καὶ χρησιμοποιεῖται σήμερα εὐρύτατα, χωρὶς νὰ σημαίνει αὐτὸ ὅτι δὲν ὑπῆρξε γόνιμος ἀντίλογος [Jeanne & Louis Robert, *La Carie II* 1954, 9–14. G. Klaffenbach, *Gnomon* 27(1955)239–240⁵⁷], ἢ ὅτι δὲν ἐμφανίζονται ἰδιοτυπίες σὲ κατὰ καιροὺς δημοσιεύσεις⁵⁸. Συνηθίζεται πάντως, γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὀποιουδήποτε παρερμηνείας, νὰ προτάσσει ὁ ἐκάστοτε ἐκδότης πίνακα τῶν συμβόλων μεταγραφῆς ποὺ χρησιμοποιεῖ στὴ δημοσίευσή του:

Ἡ ἐπιγραφή μεταγράφεται μὲ στίχους, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι γραμμένη στὸν φορέα τῆς· ἀκολουθοῦμε δηλαδὴ πιστὰ τὸν χωρισμὸ – «συλλαβισμό» τοῦ χαρακτή. Κάθε πέντε στίχους σημειώνεται στὸ ἀριστερὸ περιθώριον ὁ ἀντίστοιχος ἀριθμὸς στίχου: 5, 10, 15, 20...

Πιθανὸν νὰ δεῖτε στιχαριθμῆσιν ἀνά 3 στίχους [3, 6, 9...], ἢ σπανιότερα καὶ ἀνά 4 [4, 8, 12...].

Σὲ ὀρισμένες ἐπιγραφικὲς ἐκδόσεις (συνήθως συλλογές) ἡ ἐπιγραφή ἀποδίδεται μὲ συνεχῆ κείμενο γιὰ οἰκονομία χώρου· στὴν περίπτωση αὕτη οἱ στίχοι χωρίζονται μὲ μονὴ κεραία / καὶ μὲ διπλὴ [= //] ἀνά πέντε.

56. Βλ. Α. G. Woodhead, *The Study of Greek Inscriptions*, Cambridge 1981², 6.

57. Βλ. καὶ Sterling Dow, *Conventions in Editing. A Suggested Reformulation of the Leiden System*, Greek, Roman, and Byzantine Scholarly Aids, 2, Durham, N. Carolina, 1969.

58. Βλ. Woodhead 125 σημ. 2.

- [] Συμπληρούμενα γράμματα: Ἐντὸς ἀγκυλῶν γράφονται τὰ ἔλλειποντα γράμματα, ὅπως τὰ συμπλήρωσε ὁ ἐκδότης. Ὅταν, λ.χ., ὁ λίθος ἔχει σπάσει καὶ ὁ ἐκδότης εἶναι βέβαιος γιὰ τὴ λέξη, ἢ φράση πού λείπει.
- () Ἀνάπτυξη ἀπλογραφικῶν: Ἐντὸς παρενθέσεων γράφονται γράμματα πού σκόπιμα, χάριν συντομογραφίας, παρέλειψε ὁ χαράκτης.
Λ.χ., ΠΟ = Πό(πλιος), ἢ ΘΣ = Θ(εό)ς.
- < > Διορθωτέα, ἢ προσθετέα γράμματα: Ἐντὸς γωνιωδῶν ἀγκυλῶν γράφονται γράμματα πού παρέλειψε ἀκούσια, ἢ χάραξε ἀτελῶς, ἢ λανθασμένα ὁ χαράκτης. Πάντοτε σημειώνεται στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τί ἀναγράφεται στὸν λίθο.
Λ.χ., ΕΔΞΕΤΗΒΟΥΛΗ = ἔδ<ο>ξε τῆ βουλή. ΕΛΟΞΕΤΗΒΟΥΛΗ = ἔ<δ>οξε τῆ βουλή.
Ὁβελιστέα γράμματα: Ἐντὸς «ἀγκιστρῶν/μυστάκων» γράφονται γράμματα, ἢ λέξεις πού χάραξε ὁ χαράκτης ἐκ περισσοῦ, ὑπάρχει δηλαδὴ διττογραφία.
Λ.χ., ΕΔΟΞΕΕΤΗΒΟΥΛΗ = ἔδοξε[ε] τῆ βουλή. ΗΒΟΥΛΗΚΑΙΟΟΔΗΜΟΣ = ἡ βουλή καὶ ὁ [δ] δήμος.
- [[] Ἀπόξεση, ἢ gasura: Ἐντὸς διπλῶν ἀγκυλῶν γράφονται γράμματα πού ἀποξέστηκαν εἴτε ἀπὸ τὸν χαράκτη, εἴτε μεταγενέστερα καὶ σκοπίμως, λ.χ., γιὰ λόγους πολιτικῆς στήν περίπτωση *damnatio memoriae*. Ἐνίοτε γράφονται καὶ γράμματα χαραγμένα ἐκ δευτέρας φροντίδος ἀπὸ τὸν χαράκτη, ὡς διόρθωση λάθους του.
- [. . .] Ἀσφαλῆς ἀριθμὸς ἔλλειπόντων γραμμάτων: Τὰ γράμματα πού λείπουν εἶναι ὅσα καὶ οἱ τελείες· ὅταν ὁ ἐκδότης γνωρίζει ἀσφαλῶς πόσα γράμματα λείπουν, ἀλλὰ ὄχι καὶ ποιά εἶναι αὐτά.
- [- - -] Ἀβέβαιος ἀριθμὸς ἔλλειπόντων γραμμάτων: Ὅταν ὁ ἐκδότης δὲν γνωρίζει ἀσφαλῶς πόσα καὶ ποιά γράμματα λείπουν.
- [ca. 3-4] Πιθανολογούμενος ἀριθμὸς ἔλλειπόντων γραμμάτων: Ὅταν ὁ ἐκδότης ὑποθέτει πόσα γράμματα λείπουν.
- ΕΔΟΞΕ Ἀμφίβολη ἀνάγνωση: Ὡς ὑπεσιγμένα, ἢ ὑπόστικτα γράμματα ἀναγράφονται ἐκεῖνα πού εἶναι ἀμφίβολη ἢ ἀνάγνωσή τους (ἔξιτληλα, ἢ σώζονται ἔλλιπῶς, ὥστε ἢ μεταγραφή τους δὲν εἶναι ἀσφαλῆς) καὶ αὐτὴ τεκμαίρεται, πιθανολογεῖται, ἢ προτείνεται ἀπὸ τὸν ἐκδότη.
Λ.χ., ὅταν διακρίνεται ἢ ἐπάνω ὀξεῖα γωνία γράμματος, πιθανὸ Α, Δ, Λ στὴ φράση ΕΛΟΞΕΚΑΙ καὶ ἢ συμπλήρωση, παρὸτι προφανῆς, ἀποδίδεται ὡς: ἔδοξε καὶ (ὅταν, δηλαδή, ἓνα γράμμα ἀπὸ μόνο του δὲν παρέχει ἀσφαλῆ ταύτιση, τότε ἀποδίδεται ὑπόστικτο).

- v Κενὸ ἑνὸς γράμματος. Συνακόλουθα ὅσα v σημειῶναι ὁ ἐκδότης, τόσων γραμμάτων κενὸ ὑφίσταται στὸν λίθο, λ.χ., vvv = κενὸ τριῶν γραμμάτων.
- vac. [vac. = vacat]. Ὅταν τὸ vac. σημειῶνεται στὸ τέλος τοῦ στίχου, ὁ ἐκδότης δηλοῖ ὅτι ὑπάρχει κενό, δηλαδή ὁ στίχος δὲν περαιοῦται στὴν ἄκρη τοῦ λίθου. Ὅταν τὸ vac. σημειῶνεται στὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς (κεντραρισμένο κάτω ἀπὸ τὸν τελευταῖο στίχο), ὁ ἐκδότης δηλοῖ ὅτι ὁ λίθος στὸ ἐξῆς ἔμεινε ἄγραφος.
- ΕΛΟΞΕΤΗ Γράμματα πού διαβάστηκαν παλαιότερα, ἀλλὰ σήμερον εἶναι πλέον ἐξίτηλα λόγῳ φθορᾶς, ἢ καταστροφῆς τοῦ λίθου. Ἐνίοτε, μετὰ τὴν ὑπογράμμιση δηλώνεται μέρος ἐπιγραφῆς, ἀποτελουμένη ἀπὸ περισσότερα τοῦ ἑνὸς θραύσματα.
- Στὶς βουστροφηδὸν ἐπιγραφῆς δηλοῦται ἢ κατεύθυνση τῆς γραφῆς. Λ.χ., ← = ἐπὶ τὰ λαῖα, → = ἐς εὐθύ.
- ∪ Τὸ σύμβολο ∪ χρησιμοποιεῖται στὶς στοιχηδὸν ἐπιγραφῆς· σημειῶνεται κάτω ἀπὸ δύο γράμματα καὶ δηλοῖ ὅτι αὐτὰ κατέχουν τὴ θέση ἑνός.

ε. Γραφές

1. ΚΡΗΤΙΚΗ ΙΕΡΟΓΛΥΦΙΚΗ

Δὲν μιμεῖται τὴν αἰγυπτιακὴ. Τὰ παλαιότερα δείγματα ἀνάγονται στὴν Πρωτομινωικὴ II–III περίοδο (2.500 π.Χ.), μετὰ ἀκμὴ στὴν Παλαιονανακτορικὴ καὶ χρῆση ἕως τὴ Μεσομινωικὴ III περίοδο (±1600 π.Χ.).

Δείγματα μόνον στὴν Κρήτη, κυρίως στὴν Κνωσὸ καὶ τὰ Μάλια· νεότερο δεῖγμα ὁ δίσκος τῆς Φαιστοῦ [1908 εὑρεση ἀπὸ τὸν Luigi Pernier· 242 σημεῖα, 45 τύποι, 61 ὁμάδες, ἴσως ὕμνος].

90 συλλαβογράμματα, 135 ἰдеоγράμματα (μέχρι σήμερον).

2. ΓΡΑΜΜΙΚΗ Α

Συνυπάρχει μετὰ τὴν Ἱερογλυφικὴ γιὰ δύο σχεδὸν αἰῶνες καὶ ἀποτελεῖ ἀπλοποιημένη μορφή τῆς. Ἀπὸ τὴ Μεσομινωικὴ II περίοδο (±1800 π.Χ.) ἕως τὴν Ὑστερομινωικὴ I (1450 π.Χ.: μεμονωμένο δεῖγμα στὴν ΥΜιν III Α1–2 ±1375 π.Χ.) 90 συλλαβογράμματα καὶ ἀριθμητικὰ σύμβολα (δεκαδικὸ σύστημα).

3. ΓΡΑΜΜΙΚΗ Β

Παλαιότερα δείγματα στὸ ἀρχεῖο τῆς Κνωσοῦ, ἀπὸ τὴν Ὑστερομινωικὴ II περίοδο (1450–1375 π.Χ.): ἐπίσης στὴ Φαιστό, Μάλια, Ἁγία Τριάδα, Χανιά. Στὴν